

1044'te (1635) yeniden kaleme alınmasından meydana gelmiştir. *Melhame*, 4788 beyit olan aslından daha küçük olup 3617 beyittir. Eserin birçok yazma nüshası vardır (Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullâh Efendi, nr. 234, Esad Efendi, nr. 3459; İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 1282; Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 8890). *Melhame* ayrıca basılmıştır (İstanbul 1272, 1294, 1306). 7. *Nazm-ı Niyâz*. Ayların özelliklerinden bahseden bu mesnevi yaklaşık 200 beyitten meydana gelir. Bilinen tek nüshası mensur bir eser gibi istinsah edilmiştir (İÜ Ktp., TY, nr. 714, vr. 98^a-100^a). Eserin adı ebced hesabıyla yazılış tarihi olan 1058'i (1648) göstermektedir.

Târîh-i Cevrî Çelebi adıyla basılan eser (I-II, İstanbul 1291-1292) Cevrî'ye değil Edirneli Ağazâde Mahmud Urî'ye aittir. Naîmâ, Cevrî'nin muammaya dair bir risâlesi ve "müfredât-ı tıb" ile ilgili bir manzumesi olduğunu söylerse de (*Târîh*, II, 542) bunlar bugüne kadar ele geçmemiştir. *Beyân-ı A'dâd-ı Sıfâtâ-yı Nefs-i İnsânî* adlı eserin yazma nüshalarında (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 402; Yazma Bağışlar, nr. 547/3) müstensihler tarafından eserin Cevrî'ye ait olduğu kaydedilmişse de ona aidiyeti kesin değildir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (İzmirli, nr. 621) yine Cevrî adına kayıtlı *Terceme-i Pend-i Attâr* adlı eser aynı adı taşıyan bir başka şahsa aittir. Cevrî'nin eseri olarak basılan *Terceme-i Ahvâl-i Hâce Hâfız-ı Şîrâzî*'nin (İstanbul 1286) yazma nüshalarında (İÜ Ktp., TY, nr. 611) Cevrî adına rastlanmamıştır. Cevrî adına kayıtlı *Terceme-i Şehnâme-i Firdevsî-i Tûsî* (Blochet, s. 140) adlı üç ciltlik mensur eserin mütercimi ise Sâlih b. Celâl'dir. Kansu Gavri adına yapılmış *Şehnâme* tercümesi de (Smirnov, VIII, 82) muhtemelen bir başka şahsa aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Rızâ, *Tezkire*, İstanbul [1316], s. 23-24; Naîmâ, *Târîh*, İstanbul 1147, II, 542-543; VI, 121; Safâî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 3215, vr. 63^a; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsar li-Zeyl-i Zübde'ti'l-eş'âr*, İÜ Ktp., TY, nr. 1182, vr. 45^a; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 639; a.mlf., *Risâle-i Melâmiyye-i Şüt-târîyye*, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3357, vr. 68^a-71^a; Esrar Dede, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 109, vr. 24^a; W. D. Smirnov, *Les Manuscrits Turcs de l'Institut des Langues Orientales*, St. Petersburg 1897, VIII, 82; Blochet, *Catalogue*, s. 140; Ergun, *Türk Şairleri*, I, 104-106; III, 1052; Hüseyin Ayan, *Cevrî: Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Erzurum 1981, s. 4-30; a.mlf., "Cevrî İbrahim Çelebi", *TDEA*, II, 58-59; R. Ekrem Koçu, "Cevrî Çelebi (Şeyh İbrahim)", *İst. A*, VII, 3521-3522.

HÜSEYİN AYAN

CEVRÎ KALFA MEKTEBİ

İstanbul'da XIX. yüzyıl başlarında benzerlerinden farklı bir üslûpta inşa edilen sıbyan mektebi.

Sultanahmet Meydanı'nda Divanyolu caddesinin başında Firuz Ağa Camii'nin karşısında bulunmaktadır. Keçecizâde İzzet Molla tarafından yazılan manzum kitâbesinden, 1235'te (1819-20) Sultan II. Mahmud tarafından saray hareminden Cevrî Usta (veya Kalfa) adlı kadının ruhu için yaptırılmış olduğu öğrenilmektedir.

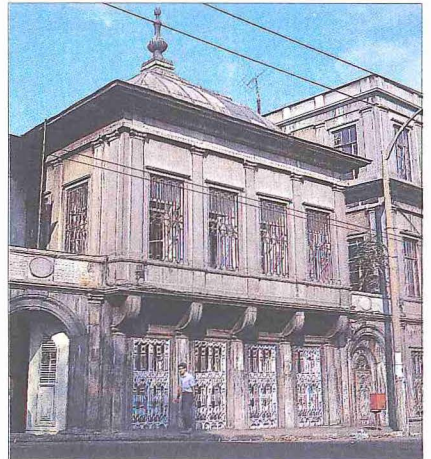
Cevrî Kalfa Osmanlı tarihinde önemli yeri olan bir saray kadınıdır. 1223 (1808) yazında Şehzade Mahmud, kendisini öldürmeye gelenlerin elinden birkaç taraf-tarının gayretiyle kaçılırken Cevrî Kalfa da merdivenden çıkmaya çalışan cellâtların gözlerine kül serpmek suretiyle şehzadenin kurtulmasına yardımcı olmuştur. II. Mahmud padişah olduktan sonra kendisine yardımcı olan bu kadına çok saygı göstermiş ve onu hazinedarbaşı yapmıştır. Şükranının bir ifadesi olarak da bu sıbyan mektebini inşa ettirmiştir. Ayrıca onun için Büyük Çamlıca'da bir köşk yaptırmış ve buradaki kaynaklardan çıkan su Cevrî Kalfa suyu adıyla Üsküdar'da bir çeşmeye indirilmiştir.

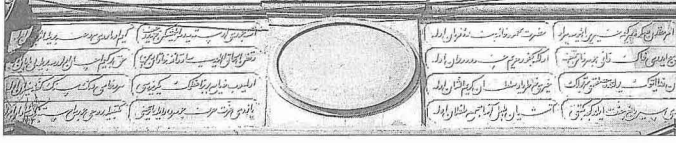
İstanbul'un sıbyan mektepleri arasında hacim bakımından en büyüğü olan Cevrî Kalfa Mektebi, mimarisi, plan düzeni ve bilhassa cephesi bakımından Batı'dan gelen sanat akımlarının izlerini taşıyan kendi türü içinde değişik bir eserdir. Sıbyan mektebi olarak bir süre kullanıldıktan sonra, Maarif Nezâreti'nin sadârete yazdığı 3 Rebiülâhîr 1275 (10 Kasım 1858) tarihli tezkireden öğrenildiğine göre burada bir kız sanat mektebi şeklinde kız rüşdiyesi açılmıştır. Cumhuriyet'ten sonra 1929-1930 yıllarında kısa süre Devlet Basımevi'nin matbaacılık okulu olmuş, 1932'de Adliye Sarayı yangınının arkasından bazı mahkeme daireleri bir müddet için buraya yerleşmiş, bir süre Başbakanlık Arşivi'nin deposu olmuş, 1945-1946 ders yılında elli dokuzuncu ilkokul olarak tekrar mektep haline getirildiği gibi 1955-1956 ders yılında adı yeniden Cevrî Kalfa Okulu olmuştur. 1970'li yıllara kadar böylece kullanılmış, 1980'li yıllarda bir süre boş durmuş, 1985'ten sonra Türk Edebiyatı Vakfı'na tahsis edilmiştir. Halen üst katını vakfın kullandığı binanın alt katındaki odalarda turistik eşya satış yeri bulunmaktadır.

1923-1928 yılları arasında düzenlenen tahmin edilen, İstanbul'daki sıbyan mekteplerinin adlarını veren bir listede Cevrî Kalfa Mektebi elli birinci sırada yer almış ve yanına, "Elyevm Muallimler Birliği'dir" kaydı konulmuştur. *İstanbul Ansiklopedisi*'nin buranın Muallimler Birliği merkezi oluşunu 1932'den sonra göstermesi herhalde yanlıştır.

Cevrî Kalfa Mektebi, 28 Mayıs 1927 tarih ve 1057 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Dahilinde Bulunan Bircümle Mebânî-i Resmîye ve Milliye Üzerindeki Tuğra ve Methiyelerin Kaldırılması Hakkında Kanun"un zararını görmüş ve halen bu izleri taşıyan bir eski eser olarak da tarihe geçmiştir. Kanunun yayımlanmasından sonra birçok daire âmirinin binalardaki kitâbeleri kazıttıkları, söktürdükleri veya kırdırdıkları bilinmekle beraber Galatasaray Lisesi kitâbesinde olduğu gibi bazı âmirlerin de bu işe ön ayak olmaları meselenin en acı tarafıdır. Bu "katliam" sırasında Cevrî Kalfa Mektebi'nin idarecileri de binanın cephesindeki uzun mermer kitâbenin yazılarını kazıtmaya girişmiştir. Nitekim Osman Nuri Ergin bu olayı, "Yeni Türk harflerinin kabulü günlerinde... kanunun neşrinin ertesi gününden itibaren... bir kısım memurlar ve maalesef bir hayli muallimler, idaresine memur oldukları binaların üzerlerindeki kitâbeleri kırdırmak, söktürüp attırmak ve kısmen de siva ve badana ile kapatmak gibi taşkınlıklara başladılar ve bu hal yakın zamana kadar devam etti durdu... Bunlardan bir tane-sini ve bir muallimin yaptığını bilhassa

Cevrî Kalfa Mektebi - Sultanahmet / İstanbul

Cevrî Kalfa
Mektebi'nin
kitabesi

kayda mecburum ve inanmayanlar göz-
leri ile de görebilirler... Sultanahmet Par-
kı karşısındaki Taşmektep'in başmuallimi
o günlerde hemen iskele kurdurarak,
mektebi yapan Cevrî Kalfa'nın adını ta-
şıyan kitabeyi kazıtmaya başlamış, fakat
yine hemen o gün müze müdürü muh-
terem Halil Ethem'in müdahalesi üzeri-
ne tahribat yarıda bırakılmıştır" satırla-
rıyla kaydeder (*Muallim M. Cevdet'in Ha-
yatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, s. 254). Ger-
çekten de bugün mermer kitabenin ka-
bartma olarak işlenmiş yazılarının sağ-
daki bölümün baştan itibaren bir kısmı-
nın tamamen kazınmış olduğu görül-
mektedir. *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*'nde, bu müdahalenin hat-
tat Necmettin Okyay tarafından yapıldı-
ğı bildirilir.

Cevrî Kalfa Mektebi, Sultan II. Mah-
mud döneminde (1808-1839) Türk mi-
marisinde hâkim olan ve Fransız Napol-
yon İmparatorluğu devri sanatından il-
ham alınan empire üslûbunun bir ese-
ridir. Bu suretle de sıbyan mektepleri
mimarisinde bir yeniliğe işaret eder. Bu
yenilik cephe mimarisinde, dış görünüşte
olduğu kadar iç düzenlemede de belirli-
dir. Sıbyan mektepleri genellikle iki katlı
ve sadece üst katla tek dersane oda-
sından ibaretken burada geniş cepheli ve
on odalı bir bina (*İstanbul Ansiklopedisi*'-
ne göre [VII, 3524] 487 m²'lik bir alan) mey-
dana getirilmiştir. Zaten Cumhuriyet dö-
neminde ilkokul olarak kullanılması da
bundan dolayı mümkün olmuştur.

Tamamen mermer kaplanmış olan cep-
henin ortasında eski sıbyan mektepleri
gelenegine uygun olarak bir çeşme ya-
pılmıştır. Tarih manzumesinin son mis-
raında, "Merhûme Usta'nın iç rûhiyçün
âb-ı zemzem" (1235/1819-20) denildiği-
ne göre bu hayır vakfı yapıldığında Cev-
rî Kalfa artık hayatta değildi. Bu yüz-
den bazı yerlerde 1824 olarak gösterilen
ölüm tarihi yanlış olmalıdır (Gövsâ, s. 86).

Cevrî Kalfa Mektebi'nin girişi solda-
dır. Ortada bulunan iki katlı kitlenin üst
katı, beş mermer konsola oturan bir çık-
ma halindedir. Bu kısmın üstünü kurşun
kaplı bir aynalı tonoz örter. Dışarıdan da
belli olan bu tonozun tepesinde XIX. yüz-
yılı yapılanlara benzer bir alem vardır.
Bu ana kitlenin sağında kademeler ha-

linde yarım yuvarlak kemerli çeşme yer
alır. Bunun da yanında üç kat halinde,
aralarında yassı plasterlerle ayrılmış pen-
cerelere sahip ikinci bir kitle yükselir.
Bu kısmın II. Abdülhamid döneminde
(1876-1909) eklendiği söylenmektedir.
Ancak çıkmalı kısmı ile dış mimarisi ba-
kımından tam benzerlik gösterdiğinden
ilâve olup olmadığını anlamak zordur.

Sıbyan mekteplerinin bir çeşme ve se-
bilhâne ile birlikte tek yapıda birleştiril-
mesi yolunda çok eskiden beri sürüp ge-
lenek, üslûp bakımından farklılı-
ğına rağmen burada da uygulanmıştır.
Ayrıca çeşmenin her iki yanındaki blok-
ların zemin katları da sebilhâne olarak
tasarlanmıştır. Böylece doğrudan sekiz
pencere sebilhâne penceresi olup bun-
ların dökme demirden Batı üslûbunda
şebekeleri vardır. Şebekelerin altlarında
su taşı verme gözlerinin oluşu, bunların
sebilhâneye ait olduklarında şüphe bı-
rakmaz. Bu şebekeler pencereleri vitrin
haline getirmek için 1986'da sökülmüş-
ken bir müdahale sonunda, binayı kul-
lanan vakıf idarecilerinin de anlayışlı
davranmaları sayesinde tekrar yerleri-
ne takılmıştır. Son yıllarda caddenin ta-
ban seviyesinin çok yükseltilmesi neti-
cesinde Cevrî Kalfa Mektebi'nin dış mi-
mari nisbetleri bozulduğu gibi sebilin
eteği ve hatta şebekelerinin alt kısımla-
rı yere gömülmüştür.

Cevrî Kalfa Mektebi, Osmanlı dönemi
Türk sanatında bu tür yapıların geliş-
mesinin son safhasına örnek teşkil eder.
Ayrıca İstanbul'un çok merkezî bir ye-
rinde ve bir ana cadde kenarında bulun-
ması bakımından şehri güzelleştiren ta-
rihî eserlerin başlıcalarından biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Osman Nuri [Ergin], *Muallim M. Cevdet'in
Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937,
s. 254; a.mlf., *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 457-
459; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I, 242-244;
Gövsâ, *Türk Meşhurları*, s. 86; Semavi Eyice, *İs-
tambul, Petit Guide à Travers les Monuments
Byzantins et Turcs*, İstanbul 1955, s. 29, nr. 33;
Özgönül Aksoy, *Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan
Mektepleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 1968,
s. 73, nr. 1; Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mekte-
pleriyle İlgili Bir Vesika", *TÜBA*, II (1978), s.
59; Hakkı Göktürk, "Cevri Kalfa İlkokulu", *İst.A*,
VII, 3524-3525; *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklo-
pedisi*, İstanbul 1983, III, 1370-1374.

SEMAVİ EYİCE

el-CEVSAKU'I-HÂKÂNİ

(الجوسق الخاقانی)

Sâmerrâ'da

Halife Mu'tasım - Billâh tarafından
inşaâtı Feth b. Hâkân'ın babası
Hâkân Urtûc'a havale edilen saray
(bk. ABBÂSÎLER [Sanat]).

CEVŞEN

(الجوشن)

Ehl-i beyt tarihiyle

Hz. Peygamber'e nisbet edilen
iki duanın adı.

Farsça asıllı olduğu kabul edilen cev-
şen kelimesi sözlükte "bir tür zırh, sa-
vaş elbisesi" anlamına gelmektedir. Te-
rim olarak Şîî kaynaklarında Ehl-i beyt
tarihiyle Hz. Peygamber'e isnat edilip
Cevşen-i Kebîr (el-Cevşenü'l-kebir) ve Cev-
şen-i Sagîr (el-Cevşenü's-sagîr) diye bili-
nen, metinleri birbirinden farklı iki dua-
nın ortak adıdır.

Cevşen-i Kebîr. Diğerine nisbetle çok
daha meşhur olup "Cevşen" denilince ge-
nellikle bu dua akla gelir. Mûsâ el-Kâ-
zım — Ca'fer es-Sâdık — Muhammed el-
Bâkır — Zeynelâbidîn — Hz. Hüseyin ve Hz.
Ali tarihiyle Hz. Peygamber'e isnat edilir.
Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen *Du'â'ü'l-
cevşen* onun bu rivayeti olmalıdır (bk.
DiA, VII, 3). Anlatıldığına göre Asr-ı saâ-
det'te cereyan eden savaşların birinde
(bir rivayette Uhud'da) muharebenin kı-
zıştığı ve üzerindeki zırhın kendisini faz-
lasıyla sıktığı bir sırada Hz. Peygamber
ellerini açarak Allah'a dua etmiş, bunun
üzerine gök kapıları açılarak Cebrâil gel-
miş ve, "Ey Muhammed! Rabbin sana se-
lâm ediyor ve üzerindeki zırhı çıkarıp bu
duayı okumanı istiyor. Bu dua hem sa-
na hem de ümmetine zırhtan daha sağ-
lam bir emniyet sağlayacaktır" demiştir.
Olayla ilgili Şîî kaynakları, Cebrâil'in Hz.
Peygamber'e söz konusu duanın önemi
ve faziletleriyle ilgili geniş bilgi verdiğini
de kaydeder. Buna göre Allah Cevşen-i
Kebîr'i dünyayı yaratmadan 50.000 yıl
önce arşın direkleri üzerine yazmıştır.
Bu duayı okuyan veya yazılı olarak üze-
rinde bulunduran kimse dünyada her
tür türlü belâdan, âfet, hastalık, yangın ve
soygundan korunduğu gibi Allah ile ken-
disi arasında perde kalmaz ve bütün is-
tekleri yerine getirilir. Cevşen-i Kebîr ile
Allah'a münâcâta bulunan kimseye Be-
dir şehidleri derecesinde 900.000 şehid
sevabı verilir. Bu duayı kefeninin üzeri-